

Максім Багдановіч

Павага і прызнанне, з якімі савецкі народ ушаноўвае памяць выдатнага сына беларускага народа таленавітага паэта Максіма Багдановіча ў сувязі з трыццацігоддзем з дня яго смерці, ёсць зыяўленне глыбокай і шчырай любові да ўсіх тых, хто сваёй дзейнасцю зрабіў значны і каштоўны ўклад у вялікую справу разняволення свайго народа і ўзбагачэння яго нацыянальнай культуры.

Прышоўшы ў беларускую літаратуру ў змрочную, задушлівую эпоху рэакцыі пасля паражэння першай рускай рэвалюцыі, Максім Багдановіч у значнай частцы сваёй творчасці з'явіўся выразнікам грамадзянскага жалю і смутку, часам ён аддаваў даніну моднаму ў той час сімвалізму, але разам з тым узнімаўся да яркага сацыяльнага пратэсту і рэвалюцыйных матываў, у аснове свайго творчага метада застаўся рэалістам і праз цяжкія выпрабаванні «ліхолетзя» услед за Я. Купалам і Я. Коласам пракладаў шляхі беларускай рэвалюцыйна-дэмакратычнай літаратуры.

Паходжаннем Максім Багдановіч быў з інтэлігентнага асяроддзя. Ён нарадзіўся 27 лістапада (старага стылю) 1891 года ў сям'і беларускага этнографа ў горадзе Мінску. Бацька паэта Адам Юрэвіч Багдановіч блізка цікавіўся грамадска-палітычнымі пытаннямі, не толькі спачуваў прыгнечанаму народу, але і імкнуўся сваёй дзейнасцю палепшыць яго становішча — спачатку як удзельнік рэвалюцыйнай групы «Народная воля», а пазней асвет-

най дзейнасцю. Свайму сыну ён стараўся прышчапіць любоў да радзімы і да свайго народа. Гэта неўзабаве і сказалася. У часе вучобы ў гімназіі ў Ніжнім-Ноўгарадзе, куды бацька паэта быў пераведзены па службе з г. Гродна, дзе прайшлі дзіцячыя гады паэта, Максім Багдановіч у гады рэвалюцыі 1905 г. прымаў дзейны ўдзел у накіраваных супроць самадзяржаў студэнцкіх дэманстрацыях і сходках, за што быў выключан з гімназіі. У гімназіі ў Ніжнім-Ноўгарадзе Максім Багдановіч правучыўся пяць год, з 1902 па 1907 год. Сярэдняю асвету яму ўдалося закончыць ужо ў Яраслаўлі, куды бацька паэта быў пераведзены зноў такі па службе. Тут Максім Багдановіч у 1911 годзе скончыў гімназію. Маці Багдановіча не магла мець колькі-небудзь прыкметнага ўплыву на яго выхаванне, бо яна памерла яшчэ ў Гродна, калі будучаму паэту было пяць год.

Атмасфера любові да кнігі, літаратуры, народнай творчасці (дарэчы, як сведчыць бацька паэта, бабуля Максіма Багдановіча «была цудоўнай апаведальніцай народных казак, дар, безумоўна, паэтычны») з дзіцячых год спрыяла развіццю ў Максіма Багдановіча добрага мастацкага густу і яго паэтычных здольнасцей.

Першы твор Максіма Багдановіча «Музыка» быў надрукаваны ў 1907 г. у «Нашай ніве» (№ 24). З гэтага часу яго творы пачалі рэгулярна з'яўляцца як на старонках гэтай газеты, так і ў іншых беларускіх вы-

даньнях. Значным заахвочваючым Максіма Багдановіча да творчасці фактарам была яго паездка на Беларусь у 1911 г. у часе летніх канікул, калі паэт наладзіў блізкія сувязі з беларускімі рэволюцыйна-дэмакратычнымі пісьменнікамі, якія групаваліся вакол «Нашай нівы». Гэтым Максім Багдановіч як-бы аформіў арганізацыйна свой удзел у беларускім нацыянальна-вызваленчым руху ў якасці папалечніка Я. Купалы, Я. Коласа, Цёткі і інш.

Пашырэнне літаратурных сувязей і інтарэсаў не ўскружыла галаву малодму паэту, ён паранейшаму імкнуўся да набыцця вышэйшай адукацыі, бо ў глыбокіх і рознастайных ведах бачыў той грунт, на якім вырастае сапраўдная паэтычная творчасць. У тым-жа 1911 г. Максім Багдановіч паступіў у Яраслаўскі Юрыдычны ліцэй. Гэта навучальная ўстанова з яе арыентацыяй на строгу класічную адукацыю не магла палкам задаволіць запатрабаванняў Максіма Багдановіча. Ён марыў аб блізкай да літаратуры вышэйшай асвеце, хацеў паступіць у Пецярбургскі ўніверсітэт, куды яго запрашаў акадэмік Шахматаў, але гэтаму перашкодзіла адсутнасць матэрыяльных сродкаў для вучобы ў сталіцы. Разам з тым вучоба ў ліцэі мела станоўчае значэнне ў біяграфіі пісьменніка. Апрача ўсяго яна ўгрунтавала ў яго веданне замежных моў: грэчаскай і лацінскай, нямецкай і французскай, што дало яму магчымасць чытаць у арыгінале і перакладаць такіх майстроў мастацкага слова як Гарацый і Овідзій, Верлен, Верхарн і Гейне. Максім Багдановіч быў у блізкіх адносінах з радыкальнай рускай інтэлігенцыяй г. Яраслаўля, заўзята папулярызаваў у дэмакратычным друку беларускую літаратуру, перакладаў Пушкіна, Некрасава і Шэўчэнку.

У часе вучобы ў ліцэі Максім Багдановіч шмат пісаў. Частка яго твораў, напісаных у гэты перыяд і раней, у 1913 г. вышла асобным выданнем у зборніку «Вянок». Гэта бы-

ло адзінае прыжыццёвае асобнае выданне твораў паэта.

Пасля першай паездкі на Беларусь Максіма Багдановіча з асаблівай сілай цягнула на радзіму. Нездзіва, што неўзабаве пасля сканчэння ліцэя, у 1916 г. мы бачым яго ў Мінску, дзе ён паступіў на працу на пасаду сакратара «Губернскага прадавольства камітэта». На гэтай пасадзе Багдановіч многа і шчыра працаваў на аказанню дапамогі ахвярам першай імперыялістычнай вайны. У той-жа час паэт прымаў актыўны ўдзел у беларускім нацыянальна-вызваленчым руху і, вядома, прадаўжаў паэтычную творчасць. Нядоўга давялося Багдановічу працаваць на карысць дэмакратычнай беларускай літаратуры. Сухоты надламалі яго сілы, і 25 мая 1917 г. ён памёр у Ялце ў поўным росквіце творчых сіл.

Максім Багдановіч пачаў сваю літаратурную дзейнасць пасля паражэння рэволюцыі, у гады рэакцыі. Гэтым тлумачыцца той факт, што ў яго творчасці значна менш заклікаючых, прасякнутых рэволюцыйнымі матывамі вершаў, чым, скажам, у творчасці Я. Купалы і Я. Коласа перыяда ўздыму рэволюцыі. Але калі параўнаць творчасць гэтых трох паэтаў тых год, калі Максім Багдановіч распачынаў сваю літаратурную дзейнасць, дык пры ўсёй індывідуальнай своеасаблівасці кожнага з іх у выбары і вырашэнні тэм, мы ў іхняй творчасці ўсё-такі знойдзем шмат супольнага, што і зразумела, бо яны належалі да аднаго напрамку ў беларускай літаратуры. Калі прадаўжаць параўнанне, то ў паэзіі М. Багдановіча не было такой непасрэднай і шчыльнай сувязі з народным жыццём, з жыццём беларускай працоўнай вёскі, як гэта было ў творчасці Я. Купалы і Я. Коласа. М. Багдановіч належыць да тыпу паэтаў-вучоных, і яго паэзія ў пэўнай сваёй частцы звязана з кніжнай культурай, з працай над формай верша і засваеннем для беларускай літаратуры паэтычнай культуры многіх вялікіх майстроў. Пры ўсім

тым узятая ў цэлым яна звязана з
вёскай, з думамі і спадзяваннямі не-
здаволенага тагочаснай цяжкай
саграўднасцю сялянства. Як і Я. Ку-
пала, Максім Багдановіч не толькі
адкінуў дэкадэнцкую суб'ектывісц-
кую тэорыю мастацтва, але і пера-
адолеў уплывы паэтыкі сімвалістаў.
У той час, калі дэкадэнты роз-
ных масцей займаліся рэнегацтвам
і ахайваннем ідэалаў рэвалюцыі,
заклікалі гасіць агні і лезці ў
цемеру, М. Багдановіч, як і Я. Купа-
ла («На папасе» і інш.), заклікаў за-
пальваць агні, нанова раздзьмух-
ваць полымя рэвалюцыі. У 1911 г.
М. Багдановіч пісаў:

Разгарайся хутчэй, мой агонь, між імглы,
Хай цябе шум вятроў не пужае:
Пагашаюць яны аганёчак малы,
А вялікі—кранчэй раздуваюць.

У зборніку «Вянок» мы бачым
шмат вершаў, у якіх паэт не траціць
надзеі, што зноў разгарыцца ачы-
шчальны агонь народнага гневу.
Ён не баіцца, не цураецца змагання,
наадварот, кліча да змагання, вітае
блізкі прыход новай наваліныцы,
якую ён прадчувае, гатовы аддаць
жыццё за радзіму, за народнае
шчасце-долю.

У цёмнай начы рэакцыі ў паэта
перамагала адчуванне сувязі з ад-
надумцамі, якія пацярпелі паражэн-
не, але не скарыліся. У вершы
«Краю мой родны, як выклёты бо-
гам» паэт пісаў:

У гутарках-казках аб шчасці, аб згодзе
Сэрца навін не пачуе.
Сціснула гора дыханне ў народзе,
Гора ўсюды пануе.
Хваляй шырокай разлілася, як мора,
Родны наш край затапіла...
Брацця! Ці зможам грамадскае гора?
Брацця! Ці хваце нам сілы?

Тут няма і гаворкі аб прымірэнні
з грамадскім горам, паэт гатовы з
ім змагацца і прымервацца ці хва-
ніць сілы яго змагчы.

У вершы «Халоднай ноччу я ў
шырокім, цёмным полі» паэт так га-
варыў пра час рэакцыі:

Хай чарада гадзін панурых, нудных, шэрых,
Як попел, на душу мне клалася ўвесь час,
Хаваючы сабой агонь гарачай веры,—
Хай не выдаць яго... а ўсё-ж ткі ён не згас!

Ніякая рэакцыя не магла перамаг-
чы веру паэта ў народныя сілы. Ён
ведаў, што толькі шляхам мужнага
змагання можна перамагчы сама-
дзяржаўе. І ён імкнуўся пераканаць,
што не трэба баяцца змагання, клі-
каў да яго. У вершы «Нашых дзе-
даў душылі абшары лясоў» мы ба-
чым такія радкі:

З гэтых дзедаў суровых прыклад нам-бы
ўзяць —
Не хіліцца з бяды, не пужацца агня,
Бо мы толькі тады дачакаемся дня,
Калі нас не здалее змаганне злякаць.

А вось выяўлены адкрыта палы-
мяны заклік да змагання (верш «Ру-
шымся, брацця, хутчэй»):

Рушымся, брацця, хутчэй
У бой з жыццём, пакідаючы жах;
Крыкі пужлівых людзей
Не стрымаюць хай бітвы размах.

Паэт хацеў бачыць новы ўздым
рэвалюцыі, бо яна павінна прынесці
багатыя здабыткі народу — «перлаў
горы на бераг выкіне». І малюючы
рэвалюцыю ў вобразе наваліныцы,
ён заклікаў:

Устань, наваліныца, мкні нанова,
Узвуй, вецер, з ёю заадно!
У віхры уляціць палова,
Пакіне чыстае зярно.

Свой народ М. Багдановіч параў-
ноўваў з каштоўным дыямантам, які
«не блішчыць у час змяркання і ў
глыбокай цемені ночы», але пры
святле сонца зіхаціць красою. Пра-
роча гучаць наступныя словы паэта:

Так здаецца ў змроку ночы цёмным і народ
мой родны,

Бедны і няшчасны;
Але, як устане сонца, ураз працінецца дух
народны

І засвеціць ясна.

Мы цяпер ведаем, што гэта са-
праўды так. Пасля Вялікай Кастрыч-
ніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі
беларускі народ за кароткі час лік-
відаваў сваю адсталасць, і наша
рэспубліка перад Айчынай вайной
стала квітнеючай індустрыяльна-аг-
рарнай краінай.

Максім Багдановіч хацеў, каб у
беларускай літаратуры панаваў дух
веры ў сілы народа, надзеі на леп-
шае заўтра, і заклікаў кожнага бліз-

кага да яго пісьменніка: «Кінь вечны плач свой аб старонцы!». Ён рабіў гэты заклік у імя таго, што зноў абудзіцца народ і поўны сіл здабудзе сваё шчасце.

Не згасла сонца! Сонца гляне,
Усіх падыме ада сна.
Ён, гэты дзень, яшчэ настане,—
І ачуняе старана!

У такіх пафасных, поўных прадчування рэвалюцыі і заклікаў да яе вершах, як і ў творчасці Я. Купалы, рэалізм у паказе цяжкага жыцця народа пад прыгнётам памешчыкаў і капіталістаў спалучаецца з рэвалюцыйнай рамантыкай, з верай у сонечную будучыню, якая прыдзе ў выніку рэвалюцыі. Вобразы сонца, вясны, крыніцы, якая пад лёдам прабівае сабе дарогу — гэта ўлюбёныя вобразы, праз якія паэт гаворыць аб будучыні.

Крытыка воўчага закона ўласнасці знайшла надзвычай яркае ўвасабленне ў вершы Максіма Багдановіча «Мяжы». Гэты верш гучыць зусім па-сучаснаму, асабліва для заходніх абласцей Беларусі, дзе яшчэ не праведзена калектывізацыя.

Кінь вокам на ўвесь абшар зямлі:
Вось хату шчыльна абышлі
Парканы з вострымі цвікамі,
Пасыпаныя бітым шклом.
Глядзі—ў прасторах за сялом
Мяжамі
Падзелены на нівах каласы,
Ідуць канаўкі праз лясы,
І стопудовыя гранітныя каменні
Сярод лугоў бяскрайных заляглі.

Як паказвае М. Багдановіч у вершы, межы раз'едноўваюць працоўных людзей, калечаць іхную псіхіку, пазбаўляюць іх той сілы, якую яны мелі б у калектыве, спараджаюць хутарскую псіхалогію адасобленасці, зласлівасці, бессардэчнасці, хцівасці:

Нязмерны вольныя прасторы
Святой зямлі,—а чалавек
Мяжы, ірвы, тыны рабіў за векамі век,
Хаваўся ў іх, як ліс у норы,
І жыў пужліва сам—адзін,
Дрыжачы, як лісцё асін,
Зласлівы, бессардэчны, хцівы,
Такі здрадлівы,
Для ўсіх чужы, зусім чужы.
Вакол яго—платы, мяжы.

Працоўны чалавек у творчасці М. Багдановіча ўсведамляе сябе творца ўсіх багаццяў зямлі, але, дзякуючы таму, што ўлада знаходзілася ў руках багатых, ён не мог карыстацца з плёну сваёй працы. У вершы «З песняў беларускага мужыка» (1909 г.), матывамі блізкімі да адпаведных вершаў Я. Купалы перыяда «Жалейкі» («З песень беззямельнага» і інш.), Максім Багдановіч ад імя мужыка-бедняка з вялікай гараччу гаворыць:

Адтаптаў сотні вёрст пехатом я,
Будаваў я дарожкі, масты;
Ліўся пот мой, як рэзаў на ком'я
Плугам глебы сухія пласты.
Працаваў над пяском, над дрыгвою
І не мала там выцерпеў мук,
І не прыдзеца мне пад зямлёю
Гэтых чорных сароміцца рук.

Другая песня беларускага мужыка проста такі патрасаючая па выразнасці думкі і сіле мастацкага абагульнення. Вось яна:

Я хлеба ў багатых прасіў і маліў,—
Яны-ж мне каменні давалі;
І тыя каменні між ім і мной
Сцяною вялізнаю ўсталі.
Яна вышай і вышай расце
І шмат каго душа лякае.
Што-ж будзе, як дрогне, як рухне яна?
Каго пад сабой пахавае?

Усе гэтыя вершы ў літаратурнай спадчыне Максіма Багдановіча складаюць тое лепшае, што робіць яго папярэднікам Я. Купалы і Я. Коласа ў справе стварэння беларускай рэвалюцыйна-дэмакратычнай літаратуры.

Максім Багдановіч рос і выхоўваўся ў атмасферы пашаны і любові да фальклора. Натуральна, што ў яго творчасці гэта адлюстравалася радаю вершаў, якія матывамі і паэтыкай самым непасрэдным чынам звязаны з фальклорам. Гэта такія вершы як «Максім і Магдалена», «У мястэчку Бераспечку не званы гудзяць», «Цёмнай ноччу лучына дагарала», «Скірпуса» і іншыя. Яны становяць сабой больш за ўсё звязаную з бытавымі матывамі лірыку кахання.

У адных з іх адлюстравалася міяулае («Максім і Магдалена», «У

мястэчку Берасцечку не званы гудзяць»), другія былі звязаны з сучаснасцю, а іменна з імперыялістычнай вайной («Цёмнай ноччу лучына дагарала», «Як Базыль у паходзе кануў»). Паэзія М. Багдановіча ў адносінах да першай імперыялістычнай вайны можа быць ахарактарызавана як паэзія сялянска-дэмакратычнага гуманізма. Ён бачыць перш за ўсё ахвяры вайны і ў вершах спачувае жонкам, якія страцілі на вайне сваіх мужыкоў.

Толькі ўсходзіць у хату сястрычанька, —
Белы чысты ліст у руках,
Белы тварык увесь у слязах:
«Ой, забілі Арцёма, забілі,
У нязнанай старонцы зарылі,
Ой, забілі Арцёма шрапнелай,
Завіруха яго крые белай белай.»

У частцы вершаў, напісаных пад уплывам сімвалістаў, знайшла выяўленне фальклорнай міфалагічнай рамантыка. Прасякнутыя смуткам, выкліканым эпохай рэакцыі, вершы з вобразамі лесуноў, вадзянікоў, змяных цароў, пугачоў—поўныя рамантыкі «жалю і жуды». Тут непрыманне змрочнай рэчаіснасці набывае форму ўхода ад яе ў свет фантастычных істот, замест пошукаў шляхоў барацьбы з ёю, як гэта мела месца ў рэалістычных, рэволюцыйна-дэмакратычных вершах.

Максім Багдановіч — лірык у пераважнасці. Ён тонка адчуваў прыроду, але лірыка прыроды ў яго звычайна служыла сродкам для выяўлення асабістых і грамадскіх настрояў. Характэрны ў гэтых адносінах цудоўны аптымістычны верш «Зімой», які з'яўляецца шэдэўрам звязанай з матывамі прыроды лірыкі М. Багдановіча. Верш «Перад паводкай» характэрны падпарадкаваннем пейзажа грамадскім настроям, якія выказваюцца ад імя паэта. Абагульняючы думкі, як звычайна ў яго вершах, сфармуляваны ў канцоўцы:

Дык разліўся-жа раздольна
У чыстым полі і гаю
І красой паводкі вольнай
Душу выпрастай маю!

Успрыманне пейзажа ў плане вызвалення, выхада на прастор сіл прыроды звязана з цэнтральнай тэмай творчасці М. Багдановіча — тэмай барацьбы за разняволенне народа. Таму, напрыклад, завяў ў яго лірыцы—гэта стыхія, якая можа наводзіць на такія думкі:

І чагось усе думаю я,
Што з няволі зімовай там рвецца
Крэпка скутая снегам зямля:
Грудзі моцныя цяжка ўздымае,
Ветрам вее, як дыхаць пачне,
Снег халодны ў палёх калыхае,
І вось-вось свае пугі страгне.

Адсюль і любоў М. Багдановіча да паказу разгула стыхій, у прыватнасці, да тэмы завірухі. Верш «Завіруха»—адзін з лепшых узораў лірыкі паэта — апрача ўсяго вылучаецца энергічным рытмам і надзвычай майстэрскай гукавой інструментоўкай.

Грамадскі жал і смутак, якім прасякнута частка лірычных вершаў М. Багдановіча, выклікаўся пакутамі народа ў падвойным ярме самадзяржаўя. Часам матывы суму ў яго лірыцы былі звязаны з яго хваробай («Я бальны, бяскрыдлаты паэт» і інш.).

Творчасць М. Багдановіча ад пачатку да канца прасякнута любоўю да абяздоленага чалавека, любоўю да народа і яго жыцця, любоўю да радзімы. Часам з жалем і болей паэт гаварыў аб цяжкім жыцці свайго народа, паказваў з выключнай сілай яго мінулае («Слупкі ткачыхі»), часам заклікаў мужа змагацца за лепшую будучыню. Такім прадстае ён перад намі—адзін з выдатных сыноў беларускага народа, таленавіты паэт, аб якім мы ўспамінаем з пашанай у дні трыццацігоддзя з дня яго смерці.

Я. Шарахоўскі.